

Az első Anjou Magyarországon trónján

A középkori uralkodóhoz csaknem annyira hozzátartoznak országglásának kezdő és záró dátumai, epochális napjai mint a ma emberéhez személyi száma vagy személyi igazolványának száma. S mégis nem csekély nehézséget okoz az Árpádok négyszáz éves magyarországi kormányzása (kereken háromszáz éves királysága) után a főhatalomban őket felváltó Károly Róbert epochális napjainak meghatározása. Azaz csak a kezdő időpont problematikus, hiszen halálának napja — 1342. július 16. — egyszerűen uralkodásának is záró dátuma. A nápolyi származású, 1288-ban született Károly Róbert még az utolsó Árpád-házi király, III. András életében, 1300 augusztusában szállt partra az akkor Magyarországhoz tartozó Spalato (ma Split) kikötőjében, hogy kísérletet tegyen a jogos örökségének tartott Magyarország megszerzésére.

Jogok a trónra

A nápolyi Anjouk magyarországi trónigénye végső soron arra a házasságra megy vissza, amely V. István ifjabb király, majd magyar király leánya, Mária és a francia származású Anjou (Sánta) Károly herceg, utóbb nápolyi király, között kötött meg egy 1269. évi házassági szerződés alapján. 1290 — vagyis Mária testvére,

IV. László magyar király halála — óta a nápolyiak szemében Mária királyné számított a magyar trón (egyetlen) jogos örökösének. Mária azonban 1292-ben fia, Martell Károly javára lemondott trónigényéről; Károly Nápolyból is érvényesíteni igyekezett felségjogait Magyarországon, birtokokat adományozott, „párt” szerveződött körülötte. Mivel azonban 1295-ben meghalt, a jog tovább szállt fiára, Károly Róbertre, V. István dédunokájára. A IV. László halála után ténylegesen a magyar trónt elfoglaló, velencei származású III. András (II. András király állítólagos unokája) trónjogosultságát a nápolyiak soha nem ismerték el, s 1300 nyarán látták alkalmasnak az időt arra, hogy személyesen és a helyszínen beavatkozzanak a magyar ügyekbe.

A szétesett ország

A vakvéletlen kezdetben Károly Róbert párthívéül szegődött, mivel 1301. január 14-én meghalt III. András, a hónap végén pedig özvegye, Ágnes királyné is elhagyta Magyarországot. A megürült trónra Bicskei Gergely választott esztergomi érsek, az Anjouk kipróbált híve sietve Károly Róbertet ültette azzal a lépéssel, hogy Esztergomban egy koronával megkoronázták. Károly Róbert oldalán a nápolyiak érdekeit oly szívén viselő pápa is bevettette a maga fegyverét, pápai követet küldött az országba. Az ország azonban nem akarta Károly Róbertet. A magyar krónika világosan megmondja: „ha az egyházadta királyt fogadják el, az ország szabad lakosai elveszítik szabadságukat”.

Károly Róbertre nehéz idők jöttek, kiszorult az ország közepéből, a délvídeken, párthívei között húzta meg magát. Kénytelen volt tudomásul venni, hogy előbb Vencel cseh trónörökös (1289–1306), majd Ottó bajor herceg (1261–1313) fejét illette a jogszerű koronázáshoz elengedhetetlenül szükséges Szent Korona, jöllehet ez a körülmény igazi stabilitást egyikük uralmának sem biztosított. A tényleges hatalom az oligarchiák, a kiskirályok kezében volt. Károly Róbertnek az apró lépések politikáját követve nagy szívóssággal kellett feltornáznia magát megalázó helyzetéből a valószínű hatalom csúcsáig. Továbbra is élvezte az egyháziak támogatását. A pápa új legátust küldött érdekében Magyarországra, az erélyes és elszánt Gentilist. Diplomáciai manővereinek nagy szerepe volt abban, hogy Károly Róbert politikai ázsíója lassan emelkedni kezdett. A közben megürült esztergomi érseki széket is Károly Róbert ügyét támogató főpap foglalta el. Lassan kikristályosodott Károly Róbert körül egy olyan tábor, amelyet elsősorban a tartományurakkal szembe forduló köznemesek alkottak.

A Szent Korona törvényesít

Az első katonai sikerek 1306–1307-ben következtek be. Az Anjou-trónkövetelő elfoglalta Esztergomot, a még csehek által tartott Szepes várát. Az 1307. évi udvardi tartományi zsinat mindenkit arra intett, hogy Károly Róbertet fogadják el királyként, s engedelmeskedjenek neki. Az 1307. október 10-én Rákoson tartott országos gyűlés világi előkelői meg is tették ezt, elismerték királyuknak, de több-

Miniatűr a Képes Krónikából
Gentilis bíboros Magyarországra érkezik

A rozgonyi csata

Károly Róbert

ségük aligha vette ezt oly mértékben komolyan, hogy engedelmességre, a jogtalanul elfoglalt királyi javak visszaadására akár csak gondolt volna is. Az immár Gentilis közreműködésével folyó tárgyalások sikereként 1308. november 27-én Pesten tartott országos gyűlés ismét hitet tett Károly Róbert királysága mellett. Az erre következő budai zsinat intézkedéseket hozott a király érdekében az uralkodói javak visszafoglalásáról, az Ottó hercegtől Kán László erdélyi vajdához került Szent Korona visszaszerzéséről.

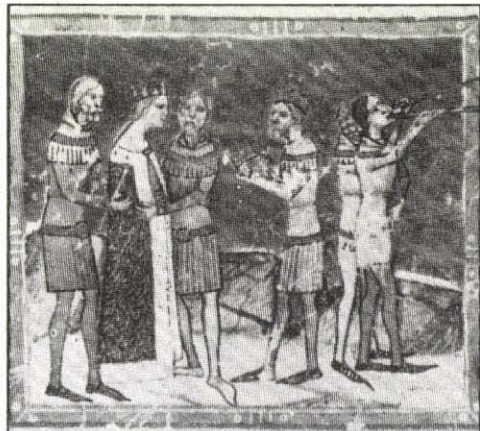
1309. június 15-én Budán az Anjou-párti esztergomi érsek, Tamás megkoronázta Károly Róbertet Magyarország királyává. Immár másodszor került Károly Róbert fejére egy évtized alatt korona, de egyik koronázás sem felelt meg a hazai joggyakorlatnak. Az 1309. évi koronázással a nyolc évvel korábbi aktus jogszerűtlenségét maga Károly Róbert környezete elismerte, viszont az 1309. évi koronázás sem a Szent Koronával ment végbe, így tehát ez sem számított jogszerűnek. A harmadik, immár a Szent Koronával történt koronázásra 1310. augusztus 27-én Székesfehérvárra került sor. Melyik dátum tekinthető hát az Anjou-uralkodó országlása első epochális napjának? Maga Károly Róbert 1301-től számította uralkodási éveit. Jog szerint törvényes uralkodónak viszont csak harmadik koronázásától, 1310-től kezdve tekinthető. A sajátságos magyarországi viszonyokból fakadt viszont, hogy Károly Róbert egyik dátumtól kezdve sem vált ténylegesen, a valóságosan birtokolt hatalom alapján Magyarország uralkodójává. Hiába volt immár jogszerű királya az országnak, hatalma kevés volt.

A tartományurak ellen.

Erdélyben és Észak-Magyarországon

Károly Róbert számára világossá vált egy évtized alatt: a tényleges hatalmat nem a jogi elismerés biztosítja számára, hanem erőszakkal kell megszereznie.

Károly Róbert esküvője Erzsébettel

A korabeli Magyarországon kialakultak már csoportok az uralkodó rétegen belül, akik és amelyek kiismerték a *tartományúri berendezkedés* javakat pusztító, sőt a békés termelő munka feltételeit is kizáró voltát. Ezek szükségszerűen Károly Róbert oldalán találták meg helyüket. Egyre nagyobb számban *nemesek, egyháziak, majd a városok sorakoztak* fel Károly Róbert oldalán. 1311-ben indította első hadjáratát Csák Máté ellen, hogy ezt követően egy évtizeden át — más belháborúk mellett — elsősorban a Csák Máté elleni (egyébként rendre szerény eredményeket hozó) katonai akciók határozzák meg a király katonapolitikájának fő vonalát. Az 1312. június 15-én megvívott rozgonyi csata, ahol az Aba nembeli Amadé fiai oldalán Csák Máté segédcsapata is felvonult, elsősorban az Amadé-fiak számára jelentett tragikus fordulóponthoz, Csák Máté hatalmát még nem rendítette meg.

A rozgonyi csata az első győzelem volt, s ezzel sikerült az uralkodónak elejét vennie a tartományúri hatalom további terjedésének. Némi túlzással azt lehet mondani: a rozgonyi csatamezőn az dőlt el, hogy lesz-e Anjou-kori, Anjou-király irányította Magyarország.

Az 1310-es évek elején elkezdett harcok Csák Máté és egyidejűleg a többi tartományúr ellen még egy évtizedig tartottak. Voltak a tartományurak közül olyanok (mint a Borsák és Aba Amadé fiai), akiket több fegyveres akcióban győzött le Károly Róbert, másoknál az idő dolgozott az uralkodó javára (Kán László 1315-ben, Csák Máté 1321-ben meghalt, s ezzel tartományuraságuk épülete megdőlt). Csak az 1320-as évek elején (Csák Máté halálának időpontjában, a még forrongó Erdély és a zempléni vidék

Erzsébet királyné gyermekeivel

pacifikálása után) gondolhatott arra a király: azt a két évtizedes csatát, amelynek a tétje az ország tényleges birtokbavétele volt, megnyerte. Ha a nehezen túl is volt, a keserű poharat még 1321 után kellett kiürítenie.

A régi szövetségesek ellen

A tartományúri hatalom a 20-as évek elején ugyanis régi fényében már csak a Száva és az Adria vidékén, Szlavóniában, Horvátországban, Dalmáciában és Boszniában tündökölt, ahol az Anjouk hosszú évtizedek óta leghűségesebb támaszai (bizonyos történelmi pillanatokban úgyszólván egyetlen szövetségesei) szinte királyi méretű és jellegű hatalmat alakítottak ki a maguk számára. Kisebb mértékben a Babonicokra, de főleg a Šubicokra nézve érvényes ez. A Šubicok immár fél évszázada családi hatalmat alakítottak ki Horvátországban, Dalmáciában, majd Boszniában, pénzt verettek, önálló külpolitikát folytattak. Noha Károly Róberttel a két évtized alatt soha nem kerültek konfliktusba (ellenkezőleg, legszilárdabb híveinek számítottak), az uralkodónak — ha tényleg egész Magyarország uralkodója kívánt lenni — velük is le kellett számolni. Az 1322-ben a dalmát tengerparton politikailag nehéz helyzetbe jutott (a dalmát városok, Babonic János, a velenicei gályák és zsoldosok által szorongatott) Šubic Mladen a király, Károly Róbert segítségét kérte. Joggal tette ezt, hiszen maga és apja, Pál számos alkalommal és hathatósan támogatta Károly Róbertet (ha természetesen nem is önzetlenül). A király azonban nem sietett Mladen segítségére, hanem elfogta és fogolyként Horvátországból Magyarországra vitte.

A Babonicok tartományuraságának az uralkodó 1323-ban vetett véget. Jánost elmozdította az általa és családja több tagja által régóta birtokolt szlavón báni méltóságból, s amikor János megkísérelte megakadályozni az újonnan kinevezett

Nagy Lajos születése

bán eljutását a tengerpartra, a bánnal levő magyarok fegyveresen legyőzték Babonics János seregét.

Az ország uraként

1323 Károly Róbert uralkodásának az az éve, amikor ténylegesen magát tekinthette Magyarország urának. Életének 23 éve ment rá erre. 12 éves volt, amikor belebocsátkozott a magyarországi ügyekbe, s 35 évesen izlelte meg a teljes győzelem ízét. Jellemző, hogy 1323-ban a királyi székhely Temesvárról, a tartományuraktól védett területéről Visegrádra került át.

Károly Róbert közel negyedszázados harcot vívott a magyar trónért, s a sors még 20 évet sem engedett neki, hogy egész Magyarország királyaként váltsa valóra elképzeléseit. E rövid két évtized alatt azonban többet tett és másként tette, amint az előre várni lehetett. Nem igazolódtak azok a várakozások s félelmek sem, amelyek Károly Róbertben az egyházadta és az ország lakosai szabadságára törő királyt látták. Károly Róbert nem került az egyház járószalagjára. Az ország egyházi előkelői már 1318 elején véd- és dacsövetséget kötöttek Károly Róbert ellen, mert több ponton megsértette az egyház kiváltságait.

1338-ban a magyarországi főpapok XII. Benedek pápához intézett panaszlevelükben részletes „bűnlajstromot” állítottak össze Károly Róbertnek az egyházak elleni ténykedéséről: az üresedésben levő egyházi méltóságok javait, az elhalt főpapok birtokait, vagyonát a király lefoglalja, a főpapi székek betöltése nem választás, hanem királyi javaslat alapján történik, ajándék címen megadóztatja az egyházakat, megsérti az egyházak igazságszolgáltatási kiváltságait, népeiket várszolgálatra kényszeríti stb. Külön hangsúlyt kapott itt az egyház politikai sérelme, hogy a király uralkodásának kezdete óta nem tartott országgyűlést. Nincs szó természetesen arról, mintha Károly Róbert általában és alapjaiban egyházellenes politikát folytatott volna, csak a várakozásaikban csalódott főpapok a központi hatalmat bizonyos pontokon az egyház sérelmére is következetesen építő király ilyen irányú vonalvezetésével nem értettek egyet.

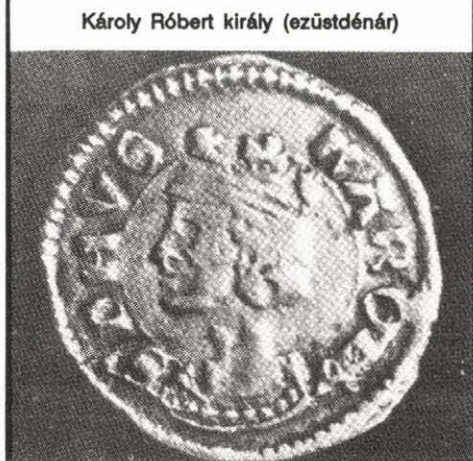
Ugyancsak nem igazolódtak azok az aggodalmak sem, hogy Károly Róbert uralma alatt az ország az őt támogató itáliai bankárok szabad vadászterületévé válik.

A hatalom alapja: a királyi adó

Károly Róbert uralkodása beháborúktól nem sújtott rövid 20 éve alatt a társadalmi élet szinte minden területén marandót és újat alkotott. Reformjai egy irány-

Károly Róbert király ifjúkori képe (ezüstdénár)

Károly Róbert király (ezüstdénár)

ba hatottak: egy új állameszmény megvalósítását, bizonyos megszorításokkal egy új Magyarország alapvetését szolgálták. A régi, az Árpádok országglásának elején kialakított állam-modell a földmagántulajdon elvén alapult, azon az elven, hogy a király az ország legnagyobb földesura. A 13. századi változások, miközben megkérdőjelezték ezt, az archaikus állam-modellt ásták alá. A feudalizmusban természetesen semmilyen hatalom nem függetlenítheti magát a földtől, így Károly Róbert is nagy gondot fordított a vár- és udvarnokföldök visszavételére, királyi uradalmak szervezésére, vagyis arra, hogy hatalmának saját földbirtok és földesúri jogon neki szolgáló népesség is nyoma-

Zách Felicián merénylete

téket adjon, de bizonyosan tisztában volt azzal: a korai Árpádok állama már nem állítható helyre, a kései Árpádok ingatag államát pedig nem kívánhatta vissza. Nem maradt más hátra, mint a királyi hatalom alapjait a föld mellett a királyi jogon szedett jövedelmekre, a regálékra (sóra, bányára, nemesfémre, pénzre, adóra, vámra) kellett átállítani.

Új szervezet — új emberek

Az új gazdálkodási rend új szervezetet igényelt. Az új állam-modell pedig új embereket. A régi arisztokrácia színe-java fizikai vagy politikai értelemben elvérzett a 13–14. század fordulója körüli évtizedekben vívott beháborúban, s legtöbbjük a királyi hatalom elleni állásfoglalásával eljátszotta ősei által — mint hirdette — véren szerzett jogát az ország irányítására. Károly Róbertnek új arisztokráciát kellett létrehoznia: a régi arisztokrácia korábban háttérbe szorított ágaiba tartozó bárókból, nemesi nemzetségekbe tartozó (vagy éppen nem tartozó!) köznemesekből, valamint Károly Róbertet támogató külföldiekből (itáliaiakból) alakult ki az új arisztokrácia. Az Újlakiak, a Nékcsiek, a Héderváriak, a Köcskiek, a Szécsényiek, a Kanizsaiak, a Lackfiak, a Szécsiek, a Garaiak, a Nagymartoniak, a Drugethek felemelése és felemelkedése Károly Róbert nevéhez és korához fűződik. Ez az arisztokrácia a személyes hű kötelezéssel kötődött Károly Róberthez, a király biztos lehetett környezetében, munkatársai hűségében. Amikor 1330 egyik áprilisi napján Zách Felicián merényletet kísérelt meg a király és családja ellen, nem a hajdan Csák Máté szolgálatában, Károly Róberttel szemben ellenzékben maradt főúr szervezett, politikai célzatú akciójáról volt szó, hanem személyes sérelemről.

Károly Róbert belországi harcait mind a csatamezőn, mind a politikában sikerrel vívta meg. A külső háborúkban nem bizonyult szerencsésnek. Az Ausztriában és Havasalföldön elszenvedett vereségek sem halványítják azonban el, hogy egyik igen jelentős középkori uralkodónk volt.

Legjelentősebb királyaink között

Ha Károly Róbertet nem is avatták szentté, s így nem került be a magyar szent királyok — István és László — szűk társaságába, de kortársai odaválónak érezték, s uralkodását a legjelentősebb királyokéhoz mérték. S hogy ez a vélemény nem kortársi elfogultsággal, nem a történelmi távlat hiányával magyarázható, azt az jelzi: ezt az értékelést a kései utókor is reálisnak tartja.

KRISTÓ GYULA